

POCZUCIE TOŻSAMOŚCI W KONTEKŚCIE SPOŁECZNOŚCI NARODOWO - PAŃSTWOWEJ

Wstęp

Żyjemy w świecie wielkich procesów integracji i globalizacji. Z samej swojej istoty są to procesy pozytywne pozwalające wspólnie rozstrzygać wiele trudnych problemów współczesnego świata. Także Kościół w swoim nauczaniu społecznym podkreśla wartość wspólnoty w każdym jej wymiarze, także europejskim i światowym. Wynika to z samej idei chrześcijaństwa, która ukierunkowana jest na całą rzeczywistość współczesnego świata. Aby jednak w wielkim zintegrowanym i zglobalizowanym świecie człowiek nie zagubił się musi mieć silne poczucie swojej tożsamości. Człowiek zawsze szukał swojej tożsamości poprzez definiowanie siebie np. jestem Europejczykiem, Polakiem ale także Kaszubą, księdzem ale także salezjaninem, profesorem ale także profesorem UKSW itp. Poczucie tożsamości jest nieodzowne aby przeżyć swoje życie mądrze i odpowiedzialnie.

1. Człowiek istota społeczna

Człowiek w nauczaniu społecznym Kościoła nie jest ani owocem ślepego przypadku ani jednym z przedmiotów świata. Po pierwsze jest owocem miłości Boga, a więc jest chciany i kochany. Jest osobą a nie rzeczą. Osoba oznacza, że człowiek nie może być uprzedmiotowiony, zawłaszczony ani reprezentowany w sferze moralnej. Wreszcie w antropologii chrześcijańskiej człowiek jako osoba posiada niepowtarzalną godność czyli wartość. Tak rozumiany człowiek charakteryzuje się wieloma cechami. Podstawową z nich jest to, że człowiek jest istotą społeczną. Ta cecha jest o tyle ważna, iż w jej kontekście będzie ujawniało się ważne dla naszych analiz poczucie tożsamości.

Społeczność człowieka oznacza dwa elementy. Po pierwsze oznacza, że człowiekowi w każdym wymiarze jego rozwoju, życia i stawania się potrzebni są inni ludzie jako jednostki i wspólnoty osób. Z drugiej strony społeczność oznacza, że człowiek stanowi o jakości i bogactwie życia społecznego. Każda społeczność bowiem jest taką jaką czynią ją ludzie. Człowiek zatem z samej swojej natury jest „obywatelem” wielu społeczności. Katolicka nauka społeczna ukazuje trzy kręgi społeczności ważnych dla człowieka: społeczności podstawowe /rodzina/, społeczności środowiskowe /społeczność zawodowa, lokalna, regionalna/, wielkie społeczności naturalne /naród i państwo/. Wszystkie one kształtują poczucie tożsamości człowieka, co z kolei wpływa także na kształtowanie się tych społeczności. Największe znaczenie w tej dziedzinie wydaje się mieć społeczność narodowo – państwowe.

2. Społeczność narodowo – państwowa podstawą kształtowania się poczucia tożsamości

Społeczność narodowo – państwowa jest społecznością naturalną co w praktyce oznacza, że sama natura człowieka domaga się istnienia tego rodzaju społeczności dla własnego rozwoju. W katolickiej nauce społecznej ujmujemy tę społeczność jako wspólnotę ludzi solidarną pochodzeniem i kulturą i mającą poczucie własnej tożsamości. Tak rozumiany naród musi z kolei posiadać struktury państwowe własne /państwo narodowe/ albo funkcjonuje w strukturach innego państwa /państwo wielonarodowe/. W tak rozumianej społeczności narodowo – państwowej istotne są następujące elementy, które będą miały fundamentalne znaczenie dla kształtowania poczucia własnej tożsamości. Pierwszym z nich jest społeczność solidarna pochodzeniem czyli wyrastająca na jednym pniu etnicznym. Drugim elementem jest kultura narodowa będąca owocem życia tej społeczności. Oba elementy są kategoriami aksjologicznymi czyli nośnikami wielorakich wartości. To dzięki wspólnotcie i

kulturze człowiek: uczy się, wychowuje i zakorzenia. Wszystkie te funkcje wspólnoty i kultury pozwalają ukształtować poczucie tożsamości.

3. Poczucie tożsamości konsekwencją zakorzenienia w społeczności narodowo – państwowej

Czym zatem jest poczucie tożsamości wyrastające na bazie wspólnoty i kultury narodowo – państwowej?

W jej wydobywaniu trzeba wyjść przede wszystkim od zasadniczej tezy, że poczucie tożsamości należy do kategorii przeżyć psychicznych, co oznacza, że dotyczy ona jakiejś wewnętrznej rzeczywistości. Takie stwierdzenie nie oznacza jednak, że jest ono oderwane od rzeczywistości zewnętrznej. To psychologiczne przeżycie ma bowiem charakter intencjonalny. Jest zatem zawsze zwrócone do czegoś, do jakiegoś konkretnego przedmiotu i w nim znajduje właściwe sobie treściowe określenie. Dotykamy tu sprawy istotnej. Ową bowiem konkretną rzeczywistością i konkretnym przedmiotem, w którym wspomniane przeżycie psychiczne znajduje właściwą sobie treść, stanowią obiektywne elementy, tzn. wspólnota i kultura narodowa. Jest to konkretne „universum,” które otrzymaliśmy w spadku jako już dane niejako poza naszą wolą i wiedzą. Stanowi ono w postaci wspólnoty i kultury obiektywny substrat społecznego życia wspólnoty narodowo - państwowej i jako takie niejako „dociera” do świadomości człowieka i „karmi” ją swoją treścią. W wyniku dokonujących się w ten sposób procesów wyłania się i kształtuje samoświadomość. Samoświadomość jest tu pierwszym istotnym elementem treściowym poczucia tożsamości. Domaga się ona jednak istotnego dookreślenia w formie odpowiedzi na pytanie, czego dotyczy, tzn. co jest jej przedmiotem.

Biorąc pod uwagę przedmiot wspomnianej powyżej samoświadomości, mówić należy o dwóch jej płaszczyznach i wymiarach. Pierwszą z nich jest samoświadomość przynależności. Użyty termin „przynależność” domaga się z kolei ujawnienia „obiektu”, do którego jest się „przynależnym”. Jeśli bowiem mówi się o samoświadomości przynależności, to logicznie nasuwa się pytanie, „do czego”? Zawsze chodzi o przynależność do wspólnoty i kultury.

W analizie samego pojęcia samoświadomości, jako pierwszego istotnego elementu treściowego poczucia tożsamości, należy pójść jeszcze dalej. Dotychczas bowiem wykazano jedynie pierwszy wymiar tej samoświadomości, jakim jest samoświadomość przynależności do wspólnoty i kultury narodowo - państwowej. Biorąc jednak pod uwagę jej przedmiot można także wymienić drugi jej wymiar. Jest nim samoświadomość odrębności. Termin „odrębność”, podobnie jak wcześniej „przynależność” domaga się ujawnienia „obiektu”, od którego jest się odrębnym. Jeśli bowiem mówi się o samoświadomości odrębności, to logicznie nasuwa się pytanie, „od czego”? I tym razem chodzi o świadomość odrębności od innej wspólnoty i kultury. Ogólnie można powiedzieć, że „obiektem tym jest to, co nie jest nasze”. A ponieważ stanowią to zarówno wspólnota i kultura narodowa, zasadnie można twierdzić, że owym obiektem odrębności jest inność własnej etniczności. W tym sensie samoświadomość odrębności jest zawsze samoświadomością etnicznej inności.

Oba omówione powyżej wymiary samoświadomości, tzn. samoświadomość własnej przynależności narodowej, jak i samoświadomość narodowej odrębności, stanowią pełny jej wymiar. W istocie oba wymiary wzajemnie się przenikają i stanowią nierozrwalną

jedność. Trudno bowiem mówić o pełnej samoświadomości przynależności bez świadomości własnej odrębności i odwrotnie. Biorąc zatem pod uwagę dotychczasowe analizy, poczucie tożsamości można określić jako samoświadomość przynależności i odrębności etnicznej, rozumianej jako przeżycie psychiczne o charakterze intencjonalnym, tzn. wyrastające i ukształtowane na bazie tego universum, jakie stanowi wspólnota i kultura narodowa.

W wydobywaniu jednak pełnej treści poczucia narodowej tożsamości, należy pójść jeszcze dalej. Samoświadomość bowiem, o której była mowa powyżej, stanowi jak się wydaje jedynie pierwszy element treściowy poczucia tożsamości. Drugim zaś jest identyfikacja mocno akcentowana i eksponowana w niektórych ujęciach. W tym miejscu należy jednak zapytać, czy samoświadomość nie jest równoznaczna w swej treści z identyfikacją? Pozornie wydaje się, iż są to pojęcia tożsame. Mieć samoświadomość swej narodowej przynależności np. do kultury, to nic innego, jak identyfikować się z ową kulturą.

W gruncie rzeczy tożsamość pojęcia samoświadomości przynależności i pojęcia identyfikacji wydaje się być pozorna. Samoświadomość jest bowiem, jak wspomniano, przeżyciem psychicznym w ścisłym tego słowa znaczeniu. Identyfikacji zaś nie da się sprowadzić i usytuować na płaszczyźnie przeżyciowej. Jest ona czymś więcej. Można powiedzieć, że jest jak gdyby wewnętrzną aktywnością, aktywnym stosunkiem do jakiejś konkretnej rzeczywistości, aktem woli poprzez który uznaje się i przyjmuje za swoje ową konkretną rzeczywistość. W takim rozumieniu nie można jej klasyfikować jako przeżycia, ale jako wewnętrzny „odzew” wobec jakiejś rzeczywistości, wewnętrzne a jednocześnie aktywne zajęcie postawy wobec tej rzeczywistości. W tym

miejscu zapytać zatem należy, wobec czego ujawnia się ta wewnętrzna postawa?

Dotykamy tu znowu owego universum, które stanowi zarówno wspólnota narodowa, jak i jej kultura. Identyfikacja jest zawsze wewnętrznym, aktywnym odzewem, wewnętrzną dynamiczną postawą wobec tego właśnie universum. Oznacza to, że owo universum jawi się jako zespół wartości, które otrzymaliśmy w spadku, jako już dane, niejako poza naszą wolą i wiedzą”, ale które uznajemy i przyjmujemy jako swój świat wartości świadomym aktem woli. Właśnie ten świadomy akt woli jest w gruncie rzeczy identyfikacją. Nie jest on tylko przeżyciem psychicznym, ale aktywnym stosunkiem, tzn. zajęciem postawy wobec wartości narodowego uniwersum. Ostatecznie identyfikacja będzie oznaczała uznanie universum, tzn. wspólnoty i kultury narodowej w ich aksjologicznym wymiarze za swoje, a tym samym będzie ona formą partycypowania w nim.

Tak rozumiana identyfikacja nie może być utożsamiana z samoświadomością. Mieć bowiem samoświadomość przynależności narodowej w formie przynależności do wspólnoty i kultury, nie oznacza identyfikowania się, jeśli przez nie rozumie się odkrycie w nich wartości i uznanie ich za swoje. Mieć samoświadomość nie oznacza jeszcze partycypowania w wartościach universum. Takie jednak ujęcie problematyki nie jest równoznaczne ze stwierdzeniem, że samoświadomość i identyfikacja stoją wobec siebie w izolacji. Wręcz przeciwnie, stoją one w ścisłej ze sobą relacji, a nawet są dla siebie nieodzowne. Należy podkreślić, że identyfikacja kształtuje się na bazie samoświadomości. Uznanie bowiem czegoś za świat własnych wartości zasadza się zawsze na płaszczyźnie uświadomienia sobie swej

przynależności i odrębności. Zachodzi tu także relacja odwrotna. Identyfikując się z określonym światem wartości określamy w pełni swoją narodową przynależność. Uznając zatem ścisłą relację, jaka zachodzi pomiędzy samoświadomością a identyfikacją, stwierdzić należy, że obie stanowią treściowe elementy poczucia własnej tożsamości. W takim ujęciu poczucie tożsamości ostatecznie możemy określić jako samoświadomość przynależności i odrębności narodowej, rozumianą jako przeżycie psychiczne o charakterze intencjonalnym, tzn. wyrastające na bazie owego universum, które stanowi wspólnota i kultura oraz jako kształtującą się na jej podłożu identyfikację, będącą aktem uznania i przyjęcia tegoż universum jako świata własnej wartości.

Można zatem powiedzieć, że na bazie wspólnoty i kultury narodowo – państwowej rodzi się poczucie własnej tożsamości jako ważny atrybut człowieka żyjącego we współczesnym świecie, w różnych przestrzeniach społeczno – kulturowych.

4. Poczucie tożsamości elementem kształtującym społeczność narodowo – państwową

Powyżej ukazaliśmy w jaki sposób wspólnota i kultura narodowo – państwowa kształtuje poczucie tożsamości osoby. W tej materii istnieje jednak także relacja odwrotna, a mianowicie to właśnie silne poczucie tożsamości poszczególnych jednostek kształtuje jedność społeczności narodowo – państwowej. Mówiąc bardziej precyzyjnie kształtuje poczucie tożsamości, które przynależy społeczności narodowo – państwowej w postaci tzw. „my”. Ma ono zatem charakter społeczny. Można powiedzieć, że jest to świadomość społeczna. Stwierdzenie takie nie oznacza jednak, że

istnieje ono jako coś niezależnego od jednostki. Wręcz przeciwnie, tworzywem jej są przeżycia i akty psychiczne jednostki. Tworzą one poczucie społeczne wtedy, gdy identyczne w swej treści są właściwością wielu jednostek i gdy pewne treści indywidualnych przeżyć i aktów, podziela konkretna jednostka z innymi jednostkami. Tworzy się w ten sposób poczucie tożsamości narodowo - państwowej, rozumiane jako społeczna świadomość przynależności i odrębności oraz kształtująca się na tej bazie społeczna identyfikacja.